
LIMBĂ ȘI LITERATURĂ

LIMBA POVESTIRILOR ISTORICE *

DE

ACAD. M. SADOVEANU

Dragi prieteni și tovarăși, comunicarea de astăzi e o urmare firească a celei pe care am avut cinstea s-o dezvolt ieri în fața domniilor voastre.

Ieri, am făcut observări și afirmații care vor apărea mai limpede astăzi, în fragmentele de tipărituri și manuscrise vechi pe care le voi ceti ca să illustreze propozițiile mele.

Iarăși țin să vă fac atenți că punctul meu de vedere în alegerea lecturilor nu e stinjenit de preocupări didactice. Nu țin de loc să ne plictisim în tovărășie. Vreau, dimpotrivă, să petrecem un ceas plăcut în comunicare spirituală cu bătrînii noștri din veacuri trecute.

Veți îngădui totuși să trecem repede și peste citate fără strălucire. Acelea au scop să vă convingă numai că limba noastră scrisă e destul de veche. Încolo, pot da încredințare că cei care aud întăia oară anumite pagini vor fi tot atît de mulțămîți ca și cei care cunosc de mult pe scriitorii de odinioară.

Excursia noastră în trecut merge pînă cătră al șaisprezecelea veac, cînd vechea slavonă boierească și domnească, de biserică și cancelarie, a început a face loc limbii *proaste* a poporului de rînd.

Întăi această mireasă, de mult adormită și de mult așteptîndu-și vremea deșteptării, e nesigură și oarecum nedumerită. Încet, încet însă își ia îndrăzneală, iese la lume din palatul vrăjit, și poporul o primește cu dragoste, încredințîndu-i legendele și cîntecele poeților lui anonimi, cu tînguirile trecutului și nădejdlile viitorimii.

Comunicarea noastră mai are un tîlc, privind pe scriitorii tineri care au început a ataca povestirea istorică. Limba literară din trecut și limba vie a

* Comunicare prezentată la Sesiunea din 1 — 2 februarie 1955 a Secțiunii de știință a limbii, literatură și arte a Academiei R.P.R.

poporului sînt cele mai sigure călăuze pentru realizarea artistică a povestirii istorice, adăugînd și înțelegerea economică, politică și socială a timpurilor trecute și alte cîteva însușiri de care vom vorbi mai pe urmă.

În veacurile XVII și XVIII au apărut cîteva cărți populare din orient, în tîlmăcire romînească. Traducătorii anonimi, fără preocupare artistică, firește, n-au țintit decît să se facă înțeleși de cetitorii vremii.

Înainte de a vă ceti cîteva bucăți din aceste cărți în limba « proastă », socot necesar să fac cîteva observări, pentru care mă rog umilit învățaților științii limbii, cercetătorilor de hîrtoage vechi și culegătorilor de folclor să-mi acorde îngăduință și iertare. Domniile lor fac bine ce fac, dar nu întotdeauna. Mai de grabă vreau să spun că s-au găsit și se găsesc în cultura noastră bărbați de mare valoare științifică, dar între aceștia se află și de acei care sînt de o valoare mai mică. Ba chiar aș putea spune că și cei de mare valoare uneori greșesc și se încurcă, urmărind o idee să o argumenteze și forțînd textele să-i servească.

Așa s-a întîmplat cu Alexandru Odobescu, scriitor mare, cercetător în ale limbii și arheologiei. Declarîndu-se încîntat de « Miorița » în varianta Alecsandri, a găsit două stihuri pe care le putea întrebuița într-o argumentare a disciplinelor sale majore. Deci, deși purta ochelari, în loc de

*Mioriță laie,
Laie bucălaie*

a cetit

*Mioriță laie
Lae bulucaie.*

Acest *bulucaie* l-a dus într-o rătăcire istorică și filologică uimitoare, cu turcii, tătarii și alte seminții păgîne, pe cînd volumul de poezii populare întîrzia nevinovat pe birou, așteptînd pe învățat să-și vie în fire. Odobescu după cea dintîi fierbințeală, după succesul articolului și observațiile amicilor, a băgat de samă nepotrivirea, dar prima lui obiecție, cu inima curată și sinceră, a fost că nu el a greșit ci culegătorul baladei.

Alta. După Odobescu, Alecsandri.

Probabil că acest mare poet al nostru cunoștea numai aproximativ limba păstorilor. De aceea spune *mioriță* în loc de mioară, atribuind ciobanilor un fel de delicateță de *duducă*. Această *mioriță* e — cum am văzut — *laie*, adică neagră. Dar în alt loc al baladei dintr-o dată *miorița* e cu lîină plăviță, adică albă. Sînt și alte stihuri pe care nu le-ar recunoaște poetul anonim din veac. Totuși să ne închinăm cu recunoștință bardului de la Mircești, că a pus cu destule frumuseți valabile balada fără păreche a ciobanilor în literatura nouă.

Pe cînd lucram la povestirea mea istorică « Frații Jderi », căutam un nume în condicile negustorilor lioveni. L-am și găsit după ce am observat cu nedumerire că cercetătorul și cetitorul terfeloagelor neguțătorilor moldoveni din Lehia afirmă, punînd și el un punct de întrebare, că ar fi existat acolo un oarecare cu numele *Ion Po malu Bogat*. Adică mai bine zis « pă malu bogat », deși acest *pă* nu e prepoziție moldovenească. În sfîrșit ce-o fi, ce n-o fi, iată o poreclă ciudată cum nu s-a mai aflat, ceva asemănător cu numele apusene ale feudalilor stăpîni de teritorii. Cît a stat și s-a *chiorît*, cum spun moldovenii, asupra textului acel cercetător îndărătnic, cît l-a cumpănit și l-a judecat, mi s-a părut de nespūsă mirare deoarece numele negustorului meu liovean trebuia să fie *Toma lui Bogat*.

Așa în textele vechi, pe care vreau să vi le aduc la cunoștință domniilor voastre se află greșeli de copie, greșeli de traducere, greșeli de ortografie, greșeli de punctuație, pe care eu nu mă sfiesc a le corecta cum am făcut cu *Ion Po malu Bogat*, fără a mă duce la fața locului cu lupa. Există un instrument al bunului simț, pe care îndemn pe scriitori să și-l însușească dacă nu-l au.

Iată însă o anecdotă mai gravă. În ea se cuprinde o lacrimă și o picătură de otravă a truditorilor din veac ai acestui pămînt.

Cunoașteți cu toții stihurile populare ce se cheamă « Doina ». Au apărut și în foarte frumoasa antologie tipărită de curînd de Editura de stat.

*Doină, doină cîntec dulce
Cînd te-aud, nu m-aș mai duce.
Boii mei cînd aud doină
Ară țelină și moină.
Și cu doina mă plătesc
Drept o zi de boieresc.*

Acest text a apărut de o sută și mai bine de ani între culegerile de poezii populare. Sună frumos și patetic. Însă de multă vreme bănuiesc în stihurile acestea ale poetului anonim o lipsă. Sînt aproape cincizeci de ani de cînd am cetit atent studiul lui Radu Rosetti bătrînul: « De ce s-au răscolat țărani »; și de atunci am căutat în popor varianta justă. Am găsit-o, avînd mai ales încredințarea că poetul anonim nu poate alcătui stihuri de prisos, fără semnificație.

Deci:

*Boii mei cînd aud doină
Ară-n țelină **ca-n moină**
Și cu doina mă plătesc
Drept o zi de boieresc.*

Boii cînd aud doina ară lesne țelina, ca și cum ar fi moină, și pot îndeplini ceea ce se cheama în acele timpuri *nartul* (norma). *Nartul* unei zile de boieresc nu putea fi împlinit într-o zi, clăcașul cheltuia muncă de două și trei zile uneori, ca să împlinească norma căreia boierul îi spunea *o zi*.

Între manuscrisele Academiei R.P.R. se află o traducere a unei povești bogumilice de la începutul veacului XVII: «Povestea lui Adam și a Evei».

Strămoașa Eva povestește de călătoria lui Sit la rai.

... Încălecă Adam — spune Eva — și se duse. Și află pe acel giunghiat și nu-i zise lui Cain nemică — precum îi zisese lui îngerul. Și aduse pe Avel și-l puse în locul ce se chiamă Rion.

Atuncea născum pe Sit.

Și zisei către Adam:

— Nu-ți pae rău, domnul meu. Că iată în locul lui Avel născum altul.

Și-i puserăm lui numele *Sit*.

Atuncea Adam se răsti și zise:

— Taci tu, muiere. Căci sufletul meu se împuțină întru mine.

Iară Sit zise:

— Domnul meu, eu mă voi duce la rai. Și de acolo voi aduce oareș-ce. Vede-a-vei și te vei odihni.

Adam zise:

— O fiule, cum să intri tu în rai? Nu așa, nu așa. Ci pasă împotriva raiului și plîngi. Doară cumva ne va da Dumnezeu din pomul măslinului să văz. Că doară mi s-ar mai potoli boala.

Fiul său zise:

— De ce bolești, o părintele nostru?

Adam zise:

— O fiule, mare boală am. Când greșii eu și maica voastră atuncea zise Dumnezeu: înmulți-se-vor suspinele tale și pururea întru griji va să petreci...

Iată și o pagină din «Esopia», de la începutul veacului următor XVIII.

... Xant zise iară, aflînd prilej să bată pre Isop; și iar îi zise:

— Robule, dacă făcuși pe prietenii mei iscoditori, du-te de-mi adă om neiscoditoriu.

A doua zi au mers Isop în tîrg și căută încoace și încolo împrejurul tîrgului, și văzu pre un om, țaran, șezînd sîngur, făr de lucru, într-un loc, de atîta vreme sîngur. Și se apropie Isop de dînsul și-i zise, ca unui om prost.

— Te cheamă stăpînul să prînzești cu dînsul.

Iar țaranul merse, neiscoditoriu, fiind om prost. Și intră în casă și șezu la masă nechiemat, cu îmbrăcăminte țărănești care avea.

Xant zise către Isop:

— Cine este acesta?

Isop zise:

— Om neiscoditoriu.

Xant șopti la urechile jupînesei și-i zise să nu se mînie de ce-i va grăi:

... Că voi să fac, să bat pre Isop cu vină.

Și zise Xant jupînesei:

— Bagă apă în leghin și mergi de spală picioarele oaspelui.

Țăranul zise:

— Bine vei face jupîne, că de astă-vară nu mi-am spălat picioarele. După aceea au pus masă și au început a mânca.

Țăranul însă au început a mânca, fără de cuțit, și neîmbiet, tot de o parte. Mai pe urmă au pus în masă plăcinte și au zis Xant să chieме plăcintarul să-l bată, că au făcut plăcintele rele; iar plăcintele erau bune, numai că vrea să vadă ce va zice țăranul.

El zise:

— Bate-l jupîne, că au făcut plăcintele subțiri; să le facă mai groase. Și au început țăranul a le glomozi în mâni și a le mânca.

Și iar au zis Xant:

— Să facă slugile afară foc mare și să despoaie pe jupîneasă, să o bage în foc și s-o arză.

Țăranul au zis lui Xant:

— Mă rog dumitale, jupîne, așteaptă să mă duc și eu să-mi aduc muierea și să le arză pe amîndouă, că așa li se cade.

Cîteva rînduri din « Istoria a Alexandrului celui mare din Machedonia » tipărită la Sibii, la sfîrșitul veacului XVIII.

... După aceea aduseră un țîlhariu la Alexandru; și-i grăi Alexandru:

— Omule, că ce țîlhărești?

Omul zise:

— De sărăcie țîlhăresc eu, de ucig cîte un om, și sînt singur, și oamenii îmi zic țîlhariu. Iară să mă ierți împărate că tu ești mai mare țîlhariu decît mine, că tu ucizi cîte zece mii de oameni, și-i tai pre toți, și ție nu-ți zic oamenii țîlhariu, căci ai oameni mulți; ei îți zic « împărate ». Iar de aș avea și eu cum ai tu, aș fi și eu ca tine.

Alexandru zise: — Drept grăiești, și-l iertă. Și-l îmbracă, și-l puse căpitan preste o mie de oameni mai mare.

★ *La faust țîlhan mai mare! !!!*

Nu stăruiesc asupra greutăților acestor începuturi ale vorbirii noastre scrise. Aceste începuturi nu sînt încă literatură. Tălmăcitorii care au dat poporului o Alexandrie, o Esopie, o poveste bogumilică sînt niște umili monahi ori dascăli, ori preoți de țară. Necunoscători ai meșteșugului, se lasă ușor înrîuriți de formele sintactice ale originalului, nu-i interesează ortografia și punctuația, nu cutează să iasă din alinierea literală a operei pe care o traduc.

Sărmani truditori, adormiți în gropnițele mănăstirilor ori sub cetinile cimitirelor din munte... Alcătuirile lor nesigure au fost ca picături de izvor din care s-a adunat în curgerea anilor șuvoiul literaturii de creație, oglindind țărături, sate, oameni care se străduiau cu amar să iasă la lumina unei vieți mai bune.

Îndată după aceste exemple umile, se cuvine să pomenim pe scriitorii eclesiastici care au tradus pentru popor evangheliile și psalmii; pe Antim Ivireanul mitropolitul, care a muștrătat pe cei mici și pe cei mari în didahiile lui ce ni s-au păstrat scrise; în sfîrșit pe cronicarii care au însemnat anii slave; trecute, precum și nevoile și răutățile timpului de decădere a țării.

Ne vom opri ceva mai stăruitor asupra unui cronicar excepțional înzestrat, povestitor artist, Ion Neculce, acel care a însoțit la împărăție, după bătălia de la Stănilești, pe vodă Dimitrie Cantemir, pribeag la curtea țarului Petre Alexeevici.

Antim Ivireanul e georgian din Caucaz. Rob la Țarigrad își dovedise de tânăr destoinicia. Învățase meșteșugul tipăririi cărților și xilografia. În capitala Țării Românești a fost adus de Constantin Vodă Brîncoveanu. Aici a învățat românește, a intrat în cinul monahicesc și, cu anii, iar mai ales cu stăruință neînduplecată, a ajuns să vorbească și să scrie o limbă, poate cea mai frumoasă dintre a tuturor cărturarilor epocii.

În didahiile lui găsim înfățișată epoca brîncovenească: « Ce neam — muștră el pe contemporani — ce neam înjură ca noi de lege, de cruce, de comencătură, de morți, de colivă, de prescură, de ispovedanie, de botez, de cununie și de toate tainele sfintei biserici... Și ne ocărîm și ne batjocorim legea. Cine dintre păgîni face aceasta? Sau cine-și mai ocărește legea ca noi? ».

Și iarăși:

« Fiind orbiți de deșertăciunile cele lumești, nu ne bucurăm la altceva, fără numai la lucrurile întunericului veacului acestuia, și sîntem porniți cu toții spre răutăți ca o roată cînd dă de vale și nu se poate opri... »

« Neavînd dragoste între noi și nepohtindu-ne binele unul altuia, după porunca lui Dumnezeu, nu avem nici credință, nici nădejde... și sîntem mai răi, mă iertați, decît păgînii ».

« Pe toți îi hulim, pe toți îi grăim de rău, pe toți îi pîrîm, pe toți îi luăm în rîs și batjocură; tuturor le zicem că sînt nebuni și fără nici o socoteală; numai pe noi înșine, voi cuteza a zice, ne facem mai înțelepți și decît Dumnezeu și nu ne aducem aminte că înțelepciunea lumii aceștia este nebunie înaintea lui Dumnezeu ».

« Pre părinții noștri îi ocărîm și-i batem, pe bătrîni îi necinstim, pe boieri și pe domn îi blestemăm, pe arhieriei îi ținem drept nimic, pe călugări îi clevetim, pe preoți îi ocărîm, bisericile le ținem ca niște grajduri, și, cînd mergem la dînsule, în loc de a asculta slujbele și a ne ruga lui Dumnezeu să ne ierte pacatele, iar noi vorbim și rîdem și facem cu ochiul unul altuia, mai rău decît pre la circiumi ».

« Vino acum și tu, muiere, zice altădată părintele Antim, să-ți arăt cui să te asemeni ».

Sara, muierea lui Avraam, îndată ce veneau oaspeții la dînsii, se apuca de frămînta cu mîna ei pîinea și nu răpștea asupra lui Avraam să zică: pentru aceasta m-am măritat avînd atîta bogăție, să frămînt pîine străinilor?

Oare să fie acum vreuna așa? Ba. Căci ia scoate mîna Sarei! O văd plină de cocă. Scoate și mîna unei muieri de acum: o văd plină de inele și de scule.

Caut și văd fața Sarei plină de pielm (lichid cu care se unge pîinea înainte de a o băga în cuptor). Văd și fața unei muieri de acum plină de fleacuri drăcești, și cu aceea arată că Dumnezeu n-a fost vrednic să facă chip muierii ».

Într-un rînd părintele Antim spune că «vlădica știe de cîte suferă țara de la cei ce stăpînesc pămîntul acesta».

«Mîncăm carnea și munca fratelui nostru creștinul și bem sîngele și sudoarea feței lui cu lăcomia și nesațul ce avem...»

Acest păstor de suflete vine dintr-o cultură veche, a cărei înflorire se produsese în veacul XII.

Cuvîntările Ivireanului au adese proșteptimea limbii vorbite a epocii, și mai cu samă la asta trebuie să luăm aminte cînd ne îndeletnicim cu povestiri din trecutul poporului nostru. Asta o spun pentru cei care socot că e potrivit să-și coloreze violent paginile cu vocabule din suprastructura greacă și turcă a castei stăpînitoare.

Iată stihuri din tălmăcirea lui Dosoftei mitropolitul, pe care bunicii unora dintre cei de față le mai cîntau, în veacul trecut, îndulcindu-se de cuvintele și muzica lor. Lucrarea acestui ierarh distins, ieșit din categoria negustorească a Moldovei, a fost compusă la mijlocul veacului XVII.

*În ce chip dorește cerbul de fîntîni
Cîndu-l strînge setea de-l arde-n plămîni,
Sufletul meu, Doamne, așa te dorește
Cu sete aprinsă de mă vestezește.
Voie rea nu-ți face, suflete mișele,
Nici îți face scîrbă suspinînd cu jete
Ce să ai nădejde spre Domnul curată
Că-ți va tînde milă cu mină-ndurată.*

Alegem ceva din cronicari.

Cîteva rînduri din «Cronica Țării Romînești», scrisă de chir Rafail Monahul — cu numele mirean Radu Popescu, biv-vel dvornic.

E vorba de caracterizarea bogatului și plinului de fală voievod Constantin Vodă Brîncoveanu.

Zice chir Rafail:

«Trecînd și aceste întristări ce venise lui Constantin-Vodă, văzînd că și-au dres lucrurile despre Poartă, să nu mai aibă grijă de mazilie, se bucura, se veselea și se lățea în domnie, în avuția ce strîngea din țară, — care alt domn n-au strîns, nici s-au îmbogățit ca el de cînd este începutul țării, — și altă grijă nu avea, numai să se primble pe la sate, pe la vînături, pe la vii pe vremea culesului...»

La aceeași epocă Miron Costin logofătul — trăitor între anii 1633 — 1691, scria într-un capitol din «Cartea pentru descălecatul dîntăi a țerei Moldovei și a neamului moldovenesc» «de numele neamurilor acestor țeri...»

«Măcar că și la istorii și la graiul străinilor și în de sine, cu vremea, cu veacurile, cu priminelele, am dobîndit și alt nume, iar acel carele este vechi nume și stă întemeiat și înrădăcinat rămîne Romîni. Cum vedem, că măcar că ne răspundem acum moldoveni, iar nu întrebăm: știi moldo-

vinește? ci știi romînește? (adică *rîmlenește*: scis romanice? pre limba latinească). Stă dar numele cel vechi ca un temei neclintit; deși, adaog, ori vremile îndelungate, ori străinii adaog și alte numiri, iar cel ce este rădăcină nu se mută. Și așa este și acestor țeri, adică țerii noastre a Moldovei și țerii muntenesti: numele cel drept de moșie este *romîn*, cum se răspund și acum cei din țeara ungurească, și muntenii din țeara lor... »

Nu mă prea prăpădesc cu firea după acest stil de bărbat prea învățat, care adînc din cărți știa; deși ceea ce spune Miron aici are o importanță deosebită. Chiar de aceea am și dat întâi aste puținele șire, pe care le întărește faptul că și astăzi, în Moldova de miazănoapte, se întrebuintează curent, ca sinonime, cuvintele *om* și *romîn*.

Cu mult mai sprintenă e proza lui Miron Costin atunci cînd, de pildă, descrie o invazie de lăcuste.

Să luăm aminte:

« Cu un an înainte de ce s-au rîdicat Hmil hatmanul căzăcesc asupra leșilor, aproape de secere, eram pre atunce la școală la Bar în Podolia pre cale fiind de la sat la oraș.

Numai ce văzum despre amiazăzi un nour, cum se rîdică de o parte de ceriu, un nour sau o negură.

Ne-am gîndit că vine o furtună cu ploaie, deodată, pînă ne-am tîmpinat cu nourul cel de lăcuste, cum vine o oaste stol.

În loc ni s-au luat soarele de desimea muștelor. Cele care zburau mai sus, ca de trei sau patru sulite — nu era mai sus; iară carele era mai gios, de un stat de om și mai gios zbura de la pămînt. Urlet, întunecare, asupra omului sosind se rîdica oarece mai sus, iară multe zbura alături cu omul, fără sfială de sunet, de ceva. Se rîdica în sus de la om o bucată mare de acea poiadă și așa mergea pe deasupra pămîntului ca de doi coți pînă în trei sulite în sus, tot într-o desime și un chip.

Un stol ținea un ceas bun și dacă trecea acela stol, la un ceas și giu-mătate sosea altul, și așa stol după stol cît ținea de la prînz pînă în desară.

Unde cădea la mas, ca albinele groase zăcea. Nice cădea stol preste stol, ce trecea stol de stol; și nu se pornea pînă nu se încălzea bine soarele spre aprînz, și călătorea așa pînă în desară și pînă la căderea de mas. Cădea și la popasuri; însă unde mînea, rămînea pămîntul negru, împuțit. Nice frunză, nice pai ori de iarbă de semănătură nu rămînea. Și se cunoștea și unde poposea, că era locul nu așa negru la popas ca la masul acei mîinii a lui Dumnezeu.

Cîteva zile au fost acea urgie. Din părțile de gios în sus mergea. Și tot atunce au fost și aice în țară lăcuste și după acela an și la al doilea, însă mai puține ».

În sfîrșit, ajungem la Ion Neculce, biv-vel vornic al Țării de Sus, contemporan cu voievodul prea învățat Dimitrie Cantemir, pe care l-a și însoțit în pribegie, la curtea țarului Petre Alexeevici.

Neculce e un boier de țară cu învățătură modestă. Are însă darul scrisului, ceea ce-l așază la loc de mare cinste în tagma noastră.

Mi-am propus să vă cetesc din Neculce puține pagini. Puține dar îndes-
tulătoare, ca să vă dați sama cu cine aveți de-a face. M-aș îndemna să cetesc cât
mai mult, dar, cu toată dragostea mea pentru un maistru, timpul nu ne îngăduie.

Cetesc :

« Duca-Vodă vrînd să-și scoată banii ce au cheltuit la Poartă pentru
hătmănia Ucrainei și avînd casă grea cu mare cheltuială, — și nu cheltuia
ca un domn, după puțința țării, ci vrea să cheltuiască ca un crai, — și
văzînd și vicleșugul boierilor celor ce i-au tăiat, de cum era rău de felul
lui, încă și mai rău s-au făcut și mai groaznic asupra boierimii și asupra
țării. Scos-au niște hîrtii pe țară, mari cîte de șese, cîte de opt galbeni;
și cîte n-au îmbrăcat pre fețe le-au dat năpăști prin sate. Și după ce au
dat tablele în vistierie, au aruncat orînduiele pe hîrtii, de un galbăn șaispre-
zece galbeni. Și care luase hîrtia de șese galbeni, li se făcea mai bine
de sută. Și dacă nu găsea cu ce plini de la om, lua altuia pentru acela.

Și pre unde era pustiu, făcea pre zlotași de plăteau de la casele lor;
și bătea pe zlotași cu buzduganul, de au omorît vreo doi-trei.

Deci, văzînd că mor zlotașii de buzdugan, au făcut un băț în opt muchi,
de bătea pre boieri și pre zlotași cu bățul; și punea pre boieri dăjdi și
împrumute peste puțința lor, cît nu se mai putea plăti, că era boul doi
galbeni și vaca un galbăn și istoveau zlotașii tot, și nici cu odoarele ce le
zălogea pre la neguțatori nu se putea plăti. Ci era pline închisorile de
boieri și grosurile de cei săraci, de-i bătea și-i căznea, cu capetele prin
garduri și leșinați de foame și bărbați și femei și murea prin grosuri; și pre
giupînese sărace încă le lega la puște și le închidea la Siimeni pentru bani.

Pentru aceea vrăjmășie și groază ce îi impluse inima diavolul de lăcomia
ce avea, urîtu-l-au toți pre Duca-Vodă, și-se rugau toți lui Dumnezeu să-i
mîntuiască din mîinile lui, și-l blăstămau de la mic pînă la mare, de
auzeau slugile lui cu urechile.

Atunce fugit-au mulți boieri și mazili de groaza lui printr-alte țări,
de și-au pustiit casele, anume: Tudose Dubău vel spatar au fugit într-o
noapte din tîrg din Iași în Țara Leșască; așîdere și Savel Zmucilă vel
medelniceriu și cu frate-său Gheorghită postelnicul; și i-au agiuns gonașii
la Lîpcani în codrul Herții și s-au bătut cu dînșii și nu le-a putut strica
nimica; și Moțoc și alți mulți.

Mai departe:

Și iată leșii și cazacii și moldovenii au luat pre Duca-Vodă și pre alți
boiari pre toți. Dezbrăcîndu-i, i-au lăsat cu pieile goale și s-au întors
podgheazul cu dobîndă. Și au dus pre Duca-Vodă în Țara Leșască și
acolo au murit.

Cînd îl duceau pe drum, îl pusese într-o sanie cu doi cai, unul alb
și unul murg și cu hamuri de tei, ca vai de dînsul, ocări și sudălmii de
auzea cu urechile. Și agiungînd spre Suceava la un sat, au poftit
puțintel lapte să mînințe. Iară femeia, gazda, i-au răspuns:

— N-avem lapte să-ți dăm, că au mîncat Duca-Vodă vacile din țară,
de l-ar mîncă viermii iadului cei neadormiți! Că nu știa femeia aceea că
este el singur Duca-Vodă.

Iar Duca-Vodă dacă au auzit așa, au început a suspina și a plînge cu
amar. Că el se ținea și vorovea în casa lui și se ispitea să fie crai în Țara

ungurească, și un fecior a lui în Țara Moldovei domn; și alt fecior domn în Țara muntenească; și ginere-său hatman în Ucraina. El își ținea lucrul pre sus. Curtea lui, masa lui, cheltuiala lui ca un crai ținea. Și când ieșea afară în norod, tot posomorât căuta ca să ieie oamenii de frică. Că el apucase învățătura de la Vasilie-Vodă, fiind cămăraș mare la Vasilie-Vodă.

Era un om nu prea înalt, și gros, burduhos și bătrîn. Numai își cernea barba; pe atîta se cunoștea că nu avea a cătare minte, sau frica lui Dumnezeu.

Și ce gîndea el să facă, și la ce se ispitea, și la ce l-au dus păcatul și osînda de la Dumnezeu.

Și așa l-au dus pe Duca-Vodă în Țara Leșască de au murit acolo. Așa și-au agonisit, de lăcomia banilor ce aveau!».

Despre domnia lui Dumitrașcu-Vodă Cantacuzino. «Deci viind domnia la Iași și așezîndu-se în scaun, era mare foamete, că fusese țara toată bejănită și nu putuse oamenii ara, și nu se făcuse pîne. Erau oamenii toți leșinați și morți, pe drumuri și pe ulițe, cît se mîncă om pe om. Și podgheazuri din Țara Leșască totdeauna se slobozeau, de stricau și prădau. Tîlhărit mult era; și de la Cotnar în sus era țara pustie».

Portretul lui Dumitrașcu-Vodă Cantacuzino și societatea ieșană din vremea lui:

«Dumitrașcu-Vodă era un om bătrîn, grec țarigrădean de neamul lui de Cantacuzinești; și mai înainte vreme fusese vistiernic mare în Țara muntenească, la Grigorie-Vodă Ghica. Și era om nestătător la voroavă, telpiz, amăgitor, geambaș de cai de la Fanar din Țarigrad.

Și după aceste după toate era bătrîn și curvariu. Doamna lui era la Țarigrad. Iară el aice își luase o fată a unei rachierite de pe Podul-vechiu, anume Archipoaie, iară pre fată o chema Anița. Și era țiiitoarea lui Dumitrașcu-Vodă. Și o purta cu sălbi de galbini și cu haine de șahmarand și cu șlic de sobol și cu multe odoare împodobită. Și era tînără și frumoasă și plină de suliman ca o fată de rachierită. Și o trimetea cu careta domnească, cu siimeni și cu vornici și cu comiși, ziuă amiază-zi mare, pe ulițe, la feredeu și pre la mănăstiri și pe la vii în primblări, și făcea și pre boieri de-și trimetea giupînesele cu dînsa. Și după ce venea de la primblări, trimetea giupîneselor daruri... căci i-au făcut cinste de au mers cu dînsa în primblare.

Și după ce s-au mazilit, au luat-o cu dînsul și au dus-o la Țarigrad și au măritat-o după o slugă a lui, un grec.

Căutați, frați iubiți cetitori, de vedeți ce este omenia și curvia grecească! Că el, de bătrîn, dinți în gură nu avea; dimineața îi înclcia de-i puneă în gură, iar sara îi desclcia cu uncrop și-i puneă pe masă. Și carne în toate posturile cu turcii dimpreună mîncă. Oh! Oh! Oh! săracă țara a Moldovei, ce nenorocire de stăpîni ca acesta ai avut! Ce sorți de viață ți-au căzut! Cum au mai rămas om trăitor în tine de mare mirare este, cu atîtea spurcăciuni de obiceiuri ce se trag pînă astăzi în tine, Moldovă!»

E neîndoielnic că acest boier moldovean își dădea foarte bine socoteala de stil și valoarea cuvintelor.

Iată, de pildă, descrierea plină de naturaleță și vioiciune de după mazilirea lui Constantin Duca-Vodă cel tânăr în domnia întâia.

«Deci a doua zi — spune Neculce — îl gătiră de-l porniră, cu mult calabalic despre slujitori, pentru lefe, și blăstămuri multe de la oameni, de auzea cu urechile, pentru văcărit. Iar doamna lui, fata Brîncoveanului-Vodă, fiind tânără și desmierdată de tatu-său, se bocea în gura mare, munteneste, de zicea:

— Aolio! Aolio! Că va pune taica pungă *dă* pungă din București pînă în Țarigrad și zău nu ne va lăsa așa, și iar ne vom întoarce cu domnia îndărăt».

În altă parte:

«Iară Duca-Vodă dacă a auzit că șăd Cantemireștii la casele lor cu pace, îndată se îmbracă cu cămeșă de ghiță».

Despre împăcarea Cantacuzineștilor cu Antioh-Vodă Cantemir:

«Și așa au ținut bine această pace, precum țin cîinii vinerile».

Portretul lui Petru cel Mare, cînd a venit în Iași la Trei-Ierarhi, în vremea lui Dimitrie Cantemir:

«Împăratul era om mare, mai nalt mai decît toți oamenii; iar nu gros, rotund la față și cam smad, oacheș, și cam arunca cîteodată din cap, fluturînd».

Cătră sfîrșitul veacului XVIII și începutul celui de-al XIX-lea, această imbă relativ curată a cărturarilor de țară s-a împetriștat de invazia levantină. Casta suprapusă a vorbit grecește; nu mult după aceea franțuzește. Vorbele tată și mamă au devenit într-un timp *babă* și *nené*, mai pe urmă *papa* și *maman*. S-au mai amestecat și latinizantii. În suta asta de ani, pînă la 1860, numai poporul muncitor a rămas ca o lume deosebită și ostilă în veacul lui vechi.

Această suprastructură a limbii a trecut totuși ca nourii de lăcuste de care pomenește Miron Costin. Scriitorii timpului nou au luat legătura cu trecutul, Eminescu și Creangă, Alecsandri, Grigore Alexandrescu și Bălcescu, au răspuns ecurilor cronicarilor și poporului.

În regimul democrat de astăzi limba romînească își urmează purificarea și ridicarea ei calitativă. Dar mai este încă; rămîne generațiilor tinere destulă trudă pînă la desăvîrșirea acestui delicat aparat care e limba artistică.

Putîni ani după pieirea lui Mihai Vodă Viteazul, la 1617, Matei Basarab voievod, domnul Țării Romînești, a repezit un călăreț cu carte plină de minie cătră Vasu, vameș al pescuitului bălților Dunării. Bătrînul căpitan de oaste striga aceluia vameș în limba rumînească:

«Scris-au Domnia mea ție, Vaso Vameșule: ce porc de ciîne ești tu, de cărțile Domniei mele nu le bagi în seamă? A făcut Domnia mea cărți părintelui Snagoveanului să-și ia de pe lacul lui de la Spantov, cum a

fost legea și obiceiul; iar tu, fecior de lele, nu bagi cărțile mele în seamă. Să cauți să-l lași să-și ia ce e obiceiul; că vom trâmite Domnia mea de acolo te va spînzura. Aceasta îți scriu și însumi am zis Domnia mea».

Iată cum iese din acest pămînt și din trecut limba vie — puțintel cam aspră — a căpitanului de oaste aga Matei atît de potrivită cu oamenii și vicleniile timpului.

Ce deosebire între limba aceasta a cărții mării sale Matei-Vodă, veche de aproape trei sute cincizeci de ani și limba vorbită acum la Snagov și Spanțov? Tragem învățătură că limba poporului e statornică și scriitorul de povestiri istorice n-are a se trudi s-o născocoască.

Între limba cărților mării sale Matei Vodă, și Dihahiile părintelui Antim Ivireanul putem oare vîri vreo desfacere? De asemeni răvașul cătră Vasul vameșul — în afară de conținut și accent — nu se înrudește oare strîns cu paginile pe care le-am cetit mai înainte din letopisețul lui Ion Neculce despre Dumitrașcu-Vodă Cantacuzino, Duca-Vodă și domnița fiica Brîncoveanului?

Deci scriitorul nou are la îndemîină materialul brut, cum are meșterul olar argila. Și ca și meșterul olar curăță amestecurile impure care ar dăuna artei. Mai rămîne multă muncă, grea și atentă, în însuși mediul care a produs și produce neconținut folclorul. Zadarnic îți închipui că ți-e destul a răsfoi colecțiile de zicători, ghicitori și proverbe, cîntece și balade, și să alegi la masa de lucru ce-ți trebuie. Limba poporului se ascultă și se învață pe teren. Am petrecut și eu tomuri după tomuri de asemenea material și mi-a rămas din el mai mult colb, care mă făcea să strănut. Ci intră în uzina cea mare și caută pe meșteri. Învață de la ei dacă îi găsești, nu atît a culege cît a crea tu însuși.

Ce-au făcut ochelăroșii tipărind atîtea tomuri pline de greșeli și platiitudini? Află tu însuși tainele din care ies producțiile populare, învață tu însuși a rotunzi o oală nouă, a o arde, a o zugrăvi și a o închina luminii, învață că poporul are tendința de a spune precis, cu economie de cuvinte, cu vervă și umor, versuri surprinzătoare, zicători și proverbe, figuri poetice și cimilituri. Umiliții făuritori de juvaeruri verbale, puțini desigur, cum se cuvine, și-au îndeplinit și în poporul nostru misiunea, uneori cu mare izbîndă.

Cum chemarea nu vă este să umpleți coli multe de hîrtie fără băgările de samă pe care vi le mărturisesc, încercați a realiza cvintesența artistică, așa cum ne învață mării anonimi. Fiecare încheietură a scrisului dumneavoastră să aibă argument și strălucire. Asta spre a servi cum se cuvine un conținut necesar luptelor noastre de acum și ridicării de conștiință a lumii noastre muncitoare.